

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

ШАРА Любов Миколаївна
кандидат історичних наук, доцент,
НУ «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка

Проблеми воєнного лихоліття: регулювання купівлі гасу містянами (на прикладі громадського управління Чернігова 1916 р.)

Перша світова війна, братовбивча для українського народу, розділеного між двома імперіями, актуалізувала низку проблем господарсько-побутового характеру. Їхнє вирішення лягло важким тягарем на органи муніципального управління – інституції земського і міського самоврядування, започатковані на теренах Наддніпрянщини ліберальними реформами 1860-1870-х років.

Прикладом щоденно кропіткої роботи гласних (думців, депутатів) є історія громадського врядування у Чернігові, завдячуючи якому функціонувала комунальна царина, визначалися ціни на продукти харчування й товари першої необхідності, матеріально підтримувалися малозабезпечені родини, поранені у шпиталях, біженці з прифронтової зони та багато іншого.

Усебічне вивчення діяльності Чернігівської міської думи в умовах воєнного лихоліття 1914-1918 рр. ще не стало спеціальним об'єктом наукового дослідження. Окремі аспекти студіювалися краєзнавцями, побіжно згадувалися фахівцями у контексті тогочасних загальнодержавних процесів [1-2; 4-6]. Мета ж нашої розвідки націлена на те, аби показати, яким чином

громадське управління Чернігова регулювало купівлю містянами гасу, необхідного, передусім, для освітлення помешкань.

Затяжний характер війни швидко змінив переможну ейфорію більшості населення, стрімко зростали ціни, інфляція, розширювався перелік товарів, яких постійно бракувало. Одним із таких був гас. Проблеми з його придбанням і ціною доступністю виникли навесні 1915 р., коли гласні міської думи мусили запровадити верхню межу вартості пального для оптової і роздрібної торгівлі: по 2,5 руб. за пуд (16,4 кг) і по 7 коп. за фунт (0,409 кг).

Така ціна протрималася до кінця року, а наступного, 1916-го, її довелося переглядати вже декілька разів. Ініціаторами цього були головні постачальники палива до Чернігова, представники товариств «Брати Нобель», «Океан» і «Мазут», на склади яких щомісяця надходило по 17 цистерн, 600 пудів кожна, гасу: «Брати Нобель» отримували по 8 цистерн, «Океан» – по 5, «Мазут» – по 4 [3, арк. 494].

У лютому 1916 р. промисловці адресували депутатам клопотання про підвищення вартості до 2,6 руб. за пуд і до 7,5 коп. за фунт, з огляду на інформацію Біржового комітету про подорожчання гасу [3, арк. 304 зв.]. Однак, думці не квапилися, передали запит для детального вивчення продовольчій комісії, яка опікувалася таксацією товарів у Чернігові. Справа затяглася аж до червня 1916 р., допоки підприємці вдруге не звернулися до виборного управління, наголосивши, що «ціни у виробників пального продовжують зростати, і, якщо такса на гас лишиться

незмінною, то їхня центральна контора може відмовитися постачати пальне до міста». Така ультимативна заява не лишала вибору, тому гласні мусили проголосувати за ціну 2,9 руб. за пуд і 8 коп. – за фунт [3, арк. 305]. Як бачимо, виборне управління прагнуло стримати зростання вартості палива, бо це вдаряло найперше по малозабезпечених верствах (заможні містяни користувалися електричним освітленням), але виявилось безсилим перед закономірними процесами воєнного стану.

У жовтні пролунала чергова вимога від продавців. Враховуючи запровадженій державою додатковий акциз на гас, 30 коп. за кожен пуд, вони вимагали, аби дозволили їм реалізувати фунт по 9 коп., а пуд – вже по 3,3 руб. [3, арк. 493]. Таксу довелося затвердити, але вирішили виробити алгоритм відпуску палива задля уникнення спекуляції й забезпечення однакових можливостей купівлі усім городянам, «оскільки у нинішній час велике скупчення публіки біля лавок, торгуючих гасом». Отож, постановили: «оптові покупці могли придбати пальне лише з дозволу уповноваженого з продовольчої справи у Чернігівському повіті, а для містян визначалася відпускна норма – по 5 фунтів на одну квартиру щоденно, щоб уникнути будь-якої можливості скупки гасу окремими особами». Робилося це наступним чином: на зворотному боці карток на цукор торговці писали дату продажу пального та його об'єми [3, арк. 493 зв.].

Здорожчання гасу й проблематичне придбання наштовхнуло багатьох чернігівців на думку перейти на альтернативний спосіб освітлення – електричне. До управи почали звертатися за підключенням до централізованої

електромережі, утім, як виявилось, це було непросто. На засіданні міської думи від 4 листопада 1916 р. очільник комісії технічних підприємств Петро Кручек-Голубов пояснив: «збільшити число квартир з електричним освітленням можна чи шляхом доукомплектування електростанції новими машинами, чи шляхом скорочення часу освітлення міських вулиць і магазинів» [3, арк. 500 зв.]. Наразі енергія вироблялася за рахунок дизелів, у резерві перебували два паровики, проте залучення їх до роботи потребувало додаткового палива. Щоденно для одного паровика витрачатиметься по 100 пудів кам'яного вугілля або по 1 куб. саж. дров. Кам'яного вугілля і нафти мали обмаль, деревина була недешевою. Себто, задіяння паровиків обійдеться набагато дорожче, ніж дизелів, а, отже, неодмінно зросте ціна на електроенергію для споживачів [3, арк. 502 зв.]. Зважаючи на усе це, П. Кручек-Голубов запропонував змінити графіки увімкнення електроламп на вулицях і в магазинах, в результаті чого зекономлять 25 % енергії та розподілять її між новими абонентами.

Гласні не відразу погодилися, розпочалося жваве обговорення. Зокрема, Борис Комінер наполегливо доводив незручність залишати місто без вуличного освітлення з 5-6-ї години вечера, коли спостерігався посилений рух, особливо, у напрямку до вокзалу, а раннє зачинення магазинів – не вигідне для торговців, які втратять своїх покупців, і спричинить паніку поміж городян [3, арк. 502]. П. Кручек-Голубов зумів таки переконати депутатів, аргументувавши, що «від недостатчі освітлення потерпають в першу чергу прості люди, на них

же позначиться і подорожчання електроенергії, а якщо дума зможе зекономити паливо, то його можна використати для малозабезпечених родин». Думці затвердили рішення «розпочинати освітлення Чернігова з 18-ї години і змінити графік роботи магазинів, дозволивши торгувати з 6-ї до 18-ї години, замість з 8-ї ранку до 20-ї вечора[3, арк. 503, 504 зв.]».

Таким чином, в умовах Першої світової війни значно розширився спектр діяльності інституцій громадського врядування Чернігова. Архіважливими стали забезпечення й таксація продовольства і товарів першої необхідності.

Зважаючи на поглиблення економічної кризи, виникла проблема постачання гасу і невпинного здорожчання його ціни. Зупинити ці процеси було неможливо, але, гласні, аби попередити спекуляцію та забезпечити однакові умови для усіх містян, ввели лімітовану норму відпуску палива, що письмово фіксувалася на картках. З метою економії гасу вишукували способи збільшити число споживачів альтернативного способу освітлення помешкань шляхом підключення до централізованої електромережі.

1. Бойко В., Демченко Т., Оніщенко О. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис. Чернігів, 2003. 126 с.

2. Качмала В. Наростання загальної кризи на Лівобережній Україні в роки Першої світової війни. *Краєзнавство* : Науковий журнал. Київ, 2011. № 4. С. 238-246.

3. Державний архів Чернігівської області. Ф. 145. Оп. 2. Спр. 1411. 546 Арк.

4. Коваленко О., Рахно О. Чернігівщина в роки Першої світової війни. *Сіверянський літопис*. 2018. № 6. С. 141-157.

5. Подвербний А. Громадське життя Чернігова на початку I Світової війни (за матеріалами преси). *Сіверянський літопис*. 2012. № 5-6. С.164-172.

6. Шевченко В. Проблема біженців на Чернігівщині в роки Першої світової війни. *Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини*. Чернігів, 1999. Вип. 4. С. 54.